

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Vörösmarty Mihály százéves német-magyar nyelvtana.

A magyar reformkorszak legnagyobb költőjének széleskörű nyelvtudományi tevékenysége eléggé ismeretes és több oldalról beható méltatásban részesült.¹ Már kevésbbé ismeretes az az érdekes tény, hogy a Szózat halhatatlan szerzője ugyanaz időtájt (1831), amikor a Két Szomszédvár és Csongor és Tünde megjelent, egy német-magyar nyelvtant is írt. Vajjon erre megbízásból vagy önszántából vállalkozott-e, hogy a németeknek (osztrákoknak) megkönnyítse a magyar nyelv elsajátítását, azt ugyan nem tudjuk, de az utóbbi feltevés valószínűnek látszik. Egyébiránt e nyelvtanon kívül jórészt Vörösmarty munkája az Akadémia magyar-német szótára is, amely alapja lett a későbbi akadémiai nagy szótárnak.

Vörösmarty és a német nyelv. E tekintetben Gyulai Pál Vörösmarty-életrajza bőséges adatokkal szolgál. Mihály öccsével 1811-ben vált meg a szülői háztól és Fehérvárott a gimnáziumot látogatta; ott oly családnál laktak, ahol németül is tanulhattak. Atyjuk nagy súlyt vetett a németre és sokáig haragudott, hogy ebben nem igen haladtak előre. Mindig hangsúlyozta, hogy milyen szükséges minél több nyelvet tudni s hogy kivált a német nyelvre van szükség. Vörösmarty Pesten tanult meg németül: jól értette a nyelvet, beszélte is, bár kissé gondolkozva, nehogy hibát ejtсен; jobban írt németül, mint beszélt, kiejtése sem volt a legszabatosabb. Nem állhatta a német nyelv kemény hangzású, telt száját kívánó szavait, s egy-egy rossz hangzású új magyar szót gyakran hasonló némettel gúnyolt ki. Tretter György és Paziazz Mihály német költő barátjainak kérésére 1827 körül német verset is írt;² viszont ők örömetst foglalkoztak szebb magyar költemények német fordításával Toldy *Handbuch*-ja számára. Vörösmartynek azonban nem igen voltak ínyére ezek, továbbá Cserhalom és Zalán futása egyik töredékének fordításai sem.

¹ Vörösmarty nyelvtudományi dolgozatainak gyűjteményét I. V. összes munkái, teljes kiadás, 1885. VI. köt. V. album. Tanodai emlíny. Szerkeszti a bajai nagy gymnasiumi ifjúság, II. és III. év (Baja, 1858–60). Szinnyei J.: V. mint nyelvész (Figyelő, 1878). Illésy J.: Czuczor és V. iskolai nyelvtanai (Irodört. Közlem., 1893). Kiss E.: V. mint nyelvész (Váci kegyesr. főgimn. értesítője, 1895). Czapary L.: V.-emlékkönyv (Székesfehérvár, 1900). Viszota Gy.: V. és az Akadémia nyelvtani munkássága (Magy. Nyelv, 1911). U. a.: V. ismeretlen nyelvtudományi dolgozatai (u. o., 1912). A magyar-német zsebshó-tárt illetőleg I. Magy. Nyelv, IV, 63; a nagyszóttárt u. o. V. 1 és 49, a nyelvtanokat u. o., VII. 433 és Egyet. Philol. Közl. (XXVII, 827). Gyulai P.: V. életrajza (1900⁵. 144. I. I.) A Czuczorral (1846–47) együtt írt három magyar nyelvtant illetőleg I. még Kornis: A magy. művelődés eszményei (I, 485–86. l.): „Nyomunk sincs róla, hogy az iskolákban használták volna.”

² Brisits Fr.: A Magyar Tudományos Akadémia Vörösmarty-kéziratainak jegyzékében (1928) egy 1826-ból való, Csákról szóló németnyelvű költemény kéziratát említi.

Nézzük immár közelebről ezt az érdekes és különös művecskét, amelyet írója — szerkezete és tartalma után ítélve — nyilván nem iskolai használatra, hanem felnőttek magánoktatására szánt. A könyv eredeti világosbarna papírlemez-kötésben került forgalomba; kötésének első lapján szintén olvasható teljes címe: *Kurzgefasste Ungrische Sprachlehre für Deutsche. Nebst einer Auswahl deutsch-ungrischer Uebungsstücke. Aus der Ungrischen³ Handschrift⁴ von (des) Michael Vörösmarty. Pesth, 1832. Verlag von K. A. Hartleben. A V.-vel jelzett német előszó után a könyv, amely tartalomjegyzék híján van, a következő részekre tagozódik: *Ungarische Sprachlehre* (1—50. l.) és *Uebungen* (51—167. l.); emez a következő részeket tartalmazza: a) Kisfaludy Sándor 35. Dalának („A virágok szép nemében“ stb.) magyar szövege és szószerint való magyarázata, illetőleg német fordítása. b) Beszélgetések (57—106. l.). c) Fáy néhány meséje, szemközt német fordítással (108—113. l.). d) Az 1001 éjszakából:⁵ Szeyn Alaznám herceg és a szellemek királya története (német és magyar szöveg, az utóbbi V. M.-tól, 114—153. l.). e) Salamon király szomorújáték 1. felvonásának 1. jelenése (magyar és német szöveg, az utóbbi Paziazzitól, 154—167. l.).*

A Beszélgetések (*Gespräche*), számszerint 30, a könyvnek legnagyobb részét (57—106. lap) foglalják el. Minthogy tárgyük jellemző a szerző ízlésére és egyben a kor társadalmi szokásaira és romantikájára, a következőkben sorrendben egy-egy szóval jelezzük s helyenként ízelítőül zárójelben idézünk is belőle. Ez utóbbiak egyben azt is szemléltetik, hogy mennyire avult ma már az akkori magyar kifejezőmód, míg a német még mindig frissnek hangzik. A témák ezek: Udvariassági szólások („Melly órában tehetem nála udvarlásomat?“: *meine Aufwartung machen*). Időjárás. Hírek (pletyka). Udvarlás („Nem eszmélek kegyedre“: *sich besinnen*). Udvarlás folytatva, életkor. halál (igazi bieder-meyer-galantéria). Hány óra? Női divat, öltözködés. Levélírás („Nem kell a leveleket N-re frankozni? Nem, csak a lyukba kell vetni“). Olvasás. Kert (a 72. lapon nem iskolásoknak való szerelmi kaland). Szülő. Alvás („Az ágymelengető eltörött“). Lotteria. Vadászat. Dohányzás („Itt a dohányzacskó s itt a viaszgyertya s gyújtó papiros: fidibusz“). Nőkről (vége sikamlós). Tyúkszemvágás (!). Várostrom. Tűzvész. Eljéggyezés. Mezőgazdaság. Madarak. Haláleset. Párbaj (nő miatt). Fogfájás („Öntesse be kegyed“: *Lassen Sie ihn plombiren*). Úszás-csónakázás. Tél, korcsolyázás („Nem hiszek én az égvizsgálóknak“: *Ich traue den Astronomen nicht*). Kísértetjárás. Üstökös (tréfás jelenet: vége a világnak).

Talán nem vétünk a köteles kegyelet ellen, ha az élő nyelvek tanításának mai módszeréhez viszonyítva, néhány bíráló

³ A könyv szövegében már „ungarisch“.

⁴ Az eredeti kézirat eddig nem került meg.

⁵ Vörösmarty szerkesztette az Ezeregy éjszaka fordítását is, amely 11 kötetben jelent meg 1829—1833.

megjegyzést fűzünk Vörösmarty német-magyar grammatikájához. Mindenekelőtt meg kell állapítani, hogy a könyvnek három, tartalmilag külön jellegű része (nyelvtan, beszédgyakorlatok, olvasmányok) egymással semminemű összefüggésben nincs. Súlyosbítja ezt, hogy a nyelvtani rész a szabályok halmozásával és a kivételek felsorolásával olyan feladat elé állítja a magyar nyelv megtanulására vállalkozó idegent, amellyel még a felnőtt is csak vasszorgalommal volna képes megbirkózni. E tekintetben csak a 11–12. lapra utalunk, ahol a szerző egyhuzamban 35 névutót sorol fel! Ezt a gyakorlatellenességet még fokozza az a körülmény, hogy a szabályok begyakorlására feltétlenül szükséges alkalmas szöveg teljesen hiányzik, mert a később következő olvasmányok és párhuzamos fordítások amazoktól teljesen függetlenek. (A költői részletek erre a célra különben sem alkalmasak.) A gyakorlati szempontnak talán még leginkább a Beszélgetések felelnek meg, amelyeket könyv nélkül lehet betanulni. Vörösmarty maga is szükségét látta annak, hogy a szabályoknak fent kifogásolt halmozását valamiképp megokolja. Kifogástalan németiséggel megírt Előszavában ugyanis, miután utalt arra, hogy a magyar nyelv vajmi kevésbé hasonlít a keresztény Európa többi nyelveihez, így folytatja (fordítok): „Ezért célszerűbbnek tartottam, hogy az előadandó szabályokat és azok sorrendjét a magyar nyelv sajátosságához alkalmazzam, semhogy a más nyelvekben szokásos tanítási mód kedvéért szétszórva és összefüggés nélkül adjam elő őket, s ezzel a tanulót kifárasztam vagy esetleg megtévesszem.“

E kritikával szemben az elismerésnek még készségesebben adunk helyet: annál inkább, mert a nyelvtani részben nem egy helyen felette talpraesett és még ma is figyelmet érdemlő megjegyzésre, eljárásra akadunk. Így mindjárt az 1. lapon a „Hangok, betűk és kiejtés“ c. fejezetben az összetett magyar mássalhangzók kiejtését ügyesen szemlélteti idegen szavakon, pl.: „*ly* mint a francia *ll* a *mouillé*-ban; *ny* mint a francia *gn* a *gagner*-ben; *ty* mint a francia *ti* a *métier*-ben; *zs* mint a francia *j* a *jour*-ban“. Nyomban megjegyzi azonban, hogy „A helyes kiejtést egyébiránt csak mestertől lehet megtanulni“. Különös súlyt vet a két nyelv különbségeinek kiemelésére. Így pl. a névelőkről megjegyzi, hogy a magyarban a némettel szemben rendszerint elmarad a határozatlan névelő (2., 41. l.); hogy a jelző melléknév a magyarban többes főnév előtt is egyes számban marad (14., 43. l.); külön kiemeli az *-odik*, *-ödik* végű magyar belső szenvedő alakot (31. l.); hogy a magyarban a jövőt a jelennel is ki lehet fejezni (48. l.); hogy van határozott és határozatlan (tárgyi és alanyi) igeragozás stb., stb. A szófűzést behatóan tárgyalja és utal a magyar szórend szabad és az értelmi hangsúllyal kapcsolatos változatos voltára (41. l.). Ugyanígy kiemeli a *van* különböző és a némettől eltérő alkalmazását, miközben ez a példa is előfordul: „Serem is van, borom is van, hej! kökényszemű lányom is van.“ A nyelvtani részben rendszeren kérdés előzi meg

a szabályt, amelyet példa is szemléltet. A bőséges paradigmák pedig megkönnyítik a név- és igeragozást. A latin nyelvteni terminusok helyett csaknem mindvégig a németeket használja.

Mindent összefoglalva, megállapíthatjuk, hogy Vörösmarty-nak immár százéves német-magyar nyelvteni nemcsak egy új (mondhatnók: prózai) oldalról mutatja be a halhatatlan költőt, hanem méltó helyet foglal el az idegen nyelvteni történetében is.

Kemény Ferenc.

Az állampolgári nevelés a középiskolai mennyiségtan tanításában.

Napjainkban egyre inkább előtérbe lép az állampolgári nevelés problémája, amelynek sikeres megoldása hivatva van olyan egyéneket nevelni, kik az állam kulturális és etikai céljait megértvén, egész életüket az állameszmény tiszteletében és védelmében élik le.

Az állampolgári nevelés feladata legelső sorban olyan érzelmi diszpozíciók kiművelése, melyek állandó, az állam javára működő akarati visszahatásokat váltanak ki az egyénből; ezen a téren tehát a legfontosabb a jószándék, a szociális készség kifejlesztése. Másrészt azonban a pusztá jóakarát egymaga még semmire sem képesít, ha a tudás nem találja meg a megfelelő eszközöket. Így az állampolgári nevelésnek másik fontos feladata bizonyos ismeretek közlése, melyek ugyan önmagukban még semmit sem használnak az állam érdekében, de a pusztá jóakarathoz a tudás által megszabott irány nélküli határozatlan és hasznavehetetlen gerjedelmét biztos irányba terelik. Így az állampolgári érzület kifejlesztése és az állampolgári ismeretek megtanítása legszorosabb egységet alkot; hogy kanti megkülönböztetéssel éljünk: állampolgári ismeretek jószándék nélkül üresek, a pusztá jóakarát intenciói ismeretek nélkül vakok.

A középiskola túlzásfolt programjába nem iktathat be külön tárgyat az állampolgári ismeretek számára; ezek közlését a történelem, a földrajz és a mennyiségtan vállalják magukra. Az első nemzetünk közjogi, alkotmányos szervezetének bemutatásával a nemzeti öntudatot és a jogi készséget van hivatva fejleszteni; a második az állam erőforrásaival, hazánkhoz a „nap alatt“ elfoglalt helyzetével ismerteti meg a tanulót; a gazdasági élet vérkeringésébe, az államháztartás élettanába az első bepillantásokat a mennyiségtan adja meg és a földrajzzal együtt a közgazdasági érzéknek a lélekben szunnyadó csiréit ápolhatja. Míg a történelem a közjog, addig a földrajz és a mennyiségtan a nemzetgazdaságtan-pénzügytan középiskolai propaedeutikái.

A legújabb középiskolai tanterv a mennyiségtan tanításának egyik célját a gyakorlati számításokban való jártasság megszerzésében látja; a számolásokban való jártasság megszerzése — főként a középiskola első három osztályában — nagy feladatanyag feldolgozása által érhető el. Különben is az ebben